

३.७ जारी छ तुइन साम्राज्य : ताङ्लोको शरणमा जिन्दगी

पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानको भाग ३ को धारा ३१ मा शिक्षासम्बन्धी हक धारा ३५ मा स्वास्थ्यसम्बन्धी हक धारा ३६ मा खाद्यसम्बन्धी हक, धारा ३८ मा महिलाको हक, धारा ३९ मा बालबालिकाको हक, धारा ४१ मा ज्येष्ठ नागरिकको हकको व्यवस्था गरिएको छ । नेपालमा छैटौँ पञ्चवर्षीय योजना सुरु हुँदाका बखतबाट तुइन सरकारी अभिलेखमा उल्लेख गरिएको छ । भने सातौँ पञ्चवर्षीय योजनामा तुइनको अध्ययन शुरु गरिएको छ । तर त्यसयता तुइन विस्थापन गर्न राज्यले खासै चासो नदिएको देखिन्छ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको मौलिक हक अधिकारलाई नागरिकले सहज रूपमा पाउने गरी राज्यले उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । मुलुकमा तीन तहको सरकार छ । सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार । तीन सरकार हुँदा पनि व्यासका नागरिक भने आफ्नो देश जाने बाटो त टाढाको कुरा, महाकाली नदी पार गरेर जान सहज रूपमा पूल छैन । त्यही लट्टामा भिरिएर तुइनको सहारामा वारपार गर्छन्, दैनिकी यही तुइनको साम्राज्यमार्फत ।

दार्चुलाको व्यास गाउँपालिकाका नागरिकले भने संविधानले व्यवस्था गरेको यी आधारभूत मानव अधिकारको ग्यारेन्टी पाउन सकेका छैनन् । राज्यले संविधानमा उल्लेख गरेका आधारभूत मौलिक हक अधिकारलाई नागरिकले अनुभूति गर्न नसक्दा यस क्षेत्रका नागरिकले राज्यको अनुभूति गर्न नसकेको देखिन्छ । भौगोलिकरूपमा विकट व्यास गाउँपालिका जहाँ अहिले पनि नागरिकको दैनिक आवतजावत हुने स्थानमा भने अहिले पनि नागरिक तुइनमार्फत आवत जावत गर्न बाध्य छन् । यहाँका करिब ५ हजार ३ सय जनसङ्ख्याले महाकालीको तुइन प्रयोग गर्दै आएको स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग (डोलिडार) अन्तर्गत भोलुङ्गे पुल योजनाको तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

सरकारले २०७२ सालमा देशभरका तुइन विस्थापन गर्ने नीति लिएको छ । २०७२ असोज २५ गते पहिलोपटक केपी शर्मा ओली प्रधानमन्त्री हुँदा देशभरका तुइन दुई वर्षभित्र विस्थापन गर्ने घोषणा गरेका थिए ।

ओली दोस्रोपटक अहिले देशका शक्तिशाली प्रधानमन्त्री छन् । तर पनि तुइन कहिलेसम्म विस्थापन भइसके हो पत्तो छैन । देशभर १ सय ८७ वटा तुइन रहेकोमा तीन वर्षभित्र ९० ओटा तुइन विस्थापन गरिएको सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन कार्यालयको तथ्याङ्क छ भने ४४ ठाउँमा तुइन विस्थापन अन्तर्गत भोलुङ्गे पुल निर्माण भइरहेको छ । तुइन विस्थापन घोषणा गरिएको ०७२।०७३ मा देशभरबाट ५७ तुइन विस्थापन भएका छन्, भने दार्चुलामा महाकाली नदीमा एक र सहायक नदीहरूमा तीन ठाउँमा तुइन विस्थापन भए । यस्तै ०७३।०७४ मा देशभरबाट २५ ठाउँका तुइन विस्थापन भएको सरकारी तथ्याङ्क छ । दार्चुलाको महाकाली नदीमा भने यो वर्ष तुइन विस्थापन हुन सकेन । ०७५।०७६ मा भने महाकाली नदीमा पर्ने लेकम गाउँपालिका ३ लालीमा भोलुङ्गे पुल निर्माण गरिएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ तथा जिल्ला वस्तुगत विवरण २०७४ अनुसार व्यास गाउँपालिकाको जनसङ्ख्या १० हजार ३ सय ४७ छ । जसमा महिला ५ हजार ४ सय ८२ तथा पुरुष ४ हजार ८ सय ६५ जना छन् । १ हजार ९ सय १९ घर रहेको व्यास गाउँपालिका ८ सय ३९ दशमलव २६ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ । यस अध्ययनमा दार्चुलाको उत्तरी क्षेत्र (जहाँका नागरिक अहिले पनि तुइन प्रयोग गर्न बाध्य छन्) मात्रै समेटिएको छ । जसअनुसार व्यास गाउँपालिका वडा नम्बर २ देखि ६ सम्म बसोबास गर्ने नागरिकको समस्या केलाउने प्रयास गरिएको छ । यो गाउँपालिका वडा नम्बर १ का छाङ्गरु र तिङ्करका नागरिक बाटो अभावमा आफ्नै गाउँ जानसमेत भारत हुँदै जानुपर्ने बाध्यतामा छन् । भने अन्य वडाका नागरिक नेपालतिर निर्माणाधीन महाकाली करिडोर अन्तर्गत दार्चुला-तिङ्कर सडक निर्माणले गति नलिदा तुइनको सहारामा छन्, यहाँका नागरिक । त्यसैले यस क्षेत्रका नागरिकको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अवस्था अध्ययन गरी उनीहरूको वास्तविक पीडाबाहिर ल्याउने र समाधानका लागि सरोकारवालाको ध्यानाकर्षण गर्ने प्रयोजनका लागि यो अध्ययन तयार गरिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य

- ▶ व्यास गाउँपालिकाका नागरिकको तुइन विस्थापन नहुँदा परेको आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाबारे जानकारी लिनु।
- ▶ व्यासका नागरिकको तुइनबाट परेको समस्या पहिचान गर्ने।
- ▶ संविधानप्रदत्त अधिकारबारे जानकारी गराउनु।
- ▶ सरकारी नीति तथा कार्यक्रम प्रभावकारिरूपमा कार्यान्वयन नहुँदा परेको असर पत्ता लगाउने।
- ▶ व्यास गाउँपालिकाका नागरिकको समस्या प्रकाशमा ल्याई उनीहरूलाई राज्यको मूल प्रवाहमा ल्याउन सरोकारवालाको ध्यानाकर्षण गराउने।

अध्ययनको महत्व

सरकारको २०७२ को घोषणा अनुसार सस्पेन्सन त्रिज डिभिजन कार्यालयले देशभर तुइन लगाउन प्रतिबन्ध लगाएको छ। तुइन लगाउन नपाइने नीति अनुसार सरकारले तुइन विस्थापनलाई दुई वर्षभित्रै सक्ने लक्ष्य लिएको थियो। सरकारी तथ्याङ्क अनुसार महाकाली नदीमा लगाइएका पाँच ओटा तुइन भारतीय सहमति बिना विस्थापन गर्न नसकिने उल्लेख छ। यस अध्ययनमा व्यास गाउँपालिकाभित्र तुइनका कारण खाद्य अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, ज्येष्ठ नागरिक, महिला तथा बालबालिकाको जीवनशैलीमा परेको प्रभावबारे अध्ययन गरिएको छ। व्यास गाउँपालिका वडा नम्बर २ मालमा पुगेर नागरिकसँग छलफल गरि समस्या पहिचान गरिएको छ। वर्तमान अवस्थामा सडक पहुँच नहुँदा यहाँका नागरिकले भेल्लुपरेका समस्या यथार्थमा देखाउने प्रयास गरिएको छ। तुइनका कारण यहाँका नागरिकले भोग्नुपरेको पीडा, अकालमै ज्यान गुमाउनुपरेको अवस्था, बिरामी हुँदा समयमै उपचार नपाउनु, गर्भवती र दूधे बालकलेसमेत तुइन प्रयोग गरेर मात्रै सदरमुकाम आउजाउ गर्नुपरेको अवस्थाका साथै उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न पनि तुइन नै प्रयोग गर्नुको पीडा यथार्थमा उतार्ने प्रयास गरिएको छ। अर्भै जिल्लामा रहेका तुइनको विवरण केलाउने प्रयास यो अध्ययनले गरेको छ।

यस अध्ययनले सरोकारवाला नागरिकलाई सचेतीकरण तथा राज्यलाई दायित्व बोध गराउन पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेछ। राज्यका प्राथमिकताका नीति तथा चालेका कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पनि हुनेछ। मुलुकमा भएको राजनीतिक परिवर्तनपछि पनि यहाँका नागरिकको सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक क्षेत्रका समग्र पाटोमा खोजनीति गरिएकाले राज्यलाई कार्यक्रम बनाउन पनि सहयोग पुग्छ।

यिनै समग्र विषयमा केन्द्रित रहेर तयार पारिएको यो आलेखले व्यास गाउँपालिकाका नागरिकले हालसम्म भोग्नुपरेका समस्याको यथार्थ चित्रण बाहिर ल्याएको छ। त्यसैले यो नीति निर्माताका लागि पनि उपयुक्त सन्दर्भ सामग्री एवं महत्वपूर्ण दस्तावेज हुने देखिन्छ।

अध्ययन विधि

- ▶ अवलोकन भ्रमण
- ▶ स्थानीयसँग छलफल
- ▶ अन्तर्वार्ता
- ▶ द्वितीय सामग्री अध्ययन
- ▶ विभिन्न सञ्चारमाध्यममा प्रकाशित समाचार अध्ययन
- ▶ जिल्ला प्रहरी कार्यालयको तथ्याङ्क

अध्ययनको सीमा

- ▶ यो अध्ययन व्यास गाउँपालिकाको वडा नम्बर २, ३, ४, ५ र ६ मा बसोबास गर्ने बासिन्दासँग सम्बन्धित छ।
- ▶ यो अध्ययनमा व्यास गाउँपालिका वडा नम्बर २ का ज्येष्ठ नागरिक, महिला, बालबालिकाको स्वास्थ्य, शिक्षा र खाद्य अधिकार समेटिएको छ।
- ▶ यो अध्ययनमा यहाँका नागरिकका लागि राज्यले प्रवाह गरेको नीति कार्यक्रम, संविधानप्रदत्त अधिकार र त्यसको कार्यान्वयन अवस्था केलाउने प्रयास गरिएको छ।
- ▶ यो अध्ययनमा प्रारम्भिक र द्वितीय दुवै स्रोत प्रयोग गरिएको छ।

व्यासीको तुइन कहुर

व्यास गाउँपालिका वडा नम्बर २, ३, ४ र ५ का नागरिक अहिले पनि त्यही ज्यानमारा तुइनको सहारामा महाकाली वारपार गर्छन्। नेपालतिर सडकको कामले गति नलिनको कारण यस क्षेत्रका नागरिकको दैनिकी त्यही तुइन भएर छ। यस क्षेत्रमा न प्रहरी न भन्सार न त आवत जावत गर्न भोलुङ्गे पुलकै व्यवस्था। पूरै खुला सिमाना। घरायसी सामानदेखि लिएर विकास निर्माणका सामान निर्वाधरूपमा आयात/निर्यात हुने गरेको छ- महाकाली नदीमा भुण्डिएको तुइनमाथि ताड्लो अड्याएर। सयौं वर्ष भयो यहाँका मानिस यही तुइनमार्फत आवत जावत र सामान ओसारपसार गर्दै आएका छन्। स्कुले विद्यार्थी हुन् कि गर्भवती महिला, वृद्धवृद्धा होउन् वा अशक्त बिरामी, यही तुइनको शरणमा पर्नुको विकल्प छैन। पुल बन्छ भनेर सुनेका वर्षौं बितेको छ यहाँका नागरिकले। तर यो सपनाबाट विपनामा

परिणत हुन भने सकेको छैन । डोरीको सहारामा नदी वार/पार गर्नुपर्छ । दैनिक उपभोग्य खाद्य सामग्रीसमेत त्यही डोरी मार्फत ल्याउनुपर्छ । डोरी चुँडियो भने सामान र मान्छे दुवै मिसिन्छन् महाकालीको प्रवाहमा ।

फलामे तार खोलावारी/पारी लगाइएको हुन्छ । त्यही तारमाथि डोरी अर्थात स्थानीय भाषामा ताडलो प्रयोग गरिएको हुन्छ । कैयौंले यही तुइनमा अडक्याएको ताडलो चुँडिदा ज्यान गुमाए । यस क्षेत्रका हरेकको घर-घरमा व्यक्तिगतरूपमै ताडलो बनाइएको हुन्छ । जुन खलड्गा (जिल्ला सदरमुकाम) आउँदा भोलामा लिएर आउनुपर्छ । आउँदा जाँदा नदी वारपार गर्ने साधन नै ताडलो हो यहाँका बासिन्दाको । मुलुक राणा, पञ्चायत, बहुदल हुँदै गणतन्त्रमा प्रवेश गर्‍यो । तर यहाँका जनताको महाकालीमाथि पुलमा आवत जावत गर्ने सपना भने सपनामा सीमित रहयो । टूला नेताले त भनेकै थिए, गत वर्ष स्थानीय र प्रदेश चुनावमा उदनेहरूले पनि पुल बनाइदिने गतिलै आश्वासन दिएका थिए । तर जुन जोगी आए पनि कानै चिरेका भन्ने उखान गलत सावित हुन सकेन उनीहरूका लागि । त्यसैले घर/टहरामा प्रयोग हुने जस्तापाता होस् या सिमेन्ट, यही तुइन र ताडलोबिना ल्याउनु सम्भवै छैन । हिउँदमा नदीको बहाव कम हुँदा त जेनतेन तुइन तर्न सहज हुन्छ तर बर्खा लागेसँगै भने यो भन्नु भन्नु कठिन हुँदै जान्छ । नदीको बहाव कतिखेर बढ्ने हो, पत्तै हुँदैन ।

तुइन जिन्दगी

तुइन विस्थापन गर्ने नीति लिएको सरकारले दार्चुलाको उत्तरी क्षेत्रमा एउटा तुइन बिस्थापन गरेर भोलुङ्गे पुल त निर्माण गरेको छ तर अर्भै वडा नम्बर २ को दुम्लिङ रिटान र मालघाट, वडा नम्बर ४ को बर्तीबगर, मालघाट तल्लो र मालघाट मल्लो तथा वडा नम्बर ५ को डोकट र नाजीमा अहिले पनि तुइन यथावतै छन् । व्यास गाउँपालिकाको सीमा क्षेत्रमा मात्रै आधा दर्जन तुइन अहिले पनि सञ्चालनमा छन् । सरकारले तुइनमुक्त घोषणा गर्ने नीति लिएपछि स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा कृषि सडक विभाग डोलिङरले दार्चुलाको व्यास ६ तिगरममा एक वर्ष अघि र लेकम गाउँपालिका वडा नम्बर ३ लालीमा यो वर्ष भोलुङ्गे पूल निर्माण सम्पन्न भएको भएको छ । भने दत्तु र जौलजीविमा यसअघि नै भोलुङ्गे पूल निर्माण गरिएको थियो ।

खाद्यान्न जहिल्यै अपुग

व्यास गाउँपालिका र दुहुँ गाउँपालिकाका लागि नेपाल खाद्य संस्थानले व्यास गाउँपालिकाको सुनसेरामा डिपो राखेको छ । दुई गाउँपालिकाका लागि एउटै डिपोबाट चामल वितरण हुँदा नागरिकले खाद्य

संस्थानको चामल सहजै पाउने अवस्था छैन । डिपोमा कर्मचारी छैनन् । सुनसेरामा मात्र हैन, जिल्लाका तीनवटै खाद्य डिपोमा कर्मचारी छैनन् । ठेकेदारले नै चामल बिक्री गर्ने हुँदा कुनबेला कहाँ चामल पुग्छ भन्ने स्थानीयले थाहा नै पाउँदैनन् ।

यहाँका बासिन्दा खेती त गर्छन् तर दुई खेती लगाउँदा पनि तीनदेखि ६ महिनासम्म मात्रै खान पुग्छ-व्यास गाउँपालिकाका प्रवक्ता धिरनसिंह बुढाथोकीले भने । अधिकांश क्षेत्र पाखो छ । सिँचाइयोग्य खेती छँदै छैन भन्दा पनि हुन्छ । यहाँका बासिन्दाले खाद्यान्न जोहो गर्ने एकमात्र मुख्य उपाय भनेको यार्सागुम्बा र जडीबुटीको बिक्रीबाट आउने आम्दानी नै हो । खेतमा उब्जनी नभएपछि जडीबुटी सङ्कलन गर्ने र नभए भारतीय बजार तथा विदेशमा गएर मजदूरी गरी परिवार पाल्नुपर्ने बाध्यता उनीहरूसमक्ष छ । खाद्य सामग्री भने तुइनमार्फत नै ढुवानी गर्नुपरेको छ । सीमा नदीमा तुइन राख्नु अवैध मानिन्छ । नेपाल भारत सीमा भएर बग्ने महाकालीमा लगाइएका तुइन सबै अवैध हुन् । अवैध तुइनमार्फत प्रतिबन्धित अवैध सामग्री ओसारपसार हुने आशंकाका भारतीय एसएसबीले छड्के अनुगमा गर्दै बेला बेलामा तुइन काट्ने गर्छ व्यास-२ मालका स्थानीय दानसिंह कार्कीले भने । नेपालीले भारतीय एसएसबीलाई छल्दै तुइन लगाउने गरेका छन् । तुइन लगाउन स्थानीयले लट्टा पहिले देखि जम्मा पारेका हुन्छन् । कार्की भन्छन्, एसएसबी जाने बित्तिकै उस्तै तुइन लगाए आवत जावत गर्ने गरेका छौं । एसएसबीले तुइन काट्दा महाकाली वारीका माल, राप्ता, सुनसेरा, हुती, धौलाकोट लगायतमा बसोबास गर्ने नागरिकको आवतजावत ठप्प हुन्छ । नेपालतिर निर्माण भइरहेको महाकाली करिडोर अन्तर्गत दार्चुला तिकर सडकले भर्खर व्यास गाउँपालिकाको सीमा छोएको छ । व्यास गाउँपालिका अध्यक्ष आगामी चैत्रभित्र व्यास गाउँपालिकाको केन्द्र सुनसेराममा गाडी गुडाउने गरी निर्माणमा ताकेता भइरहेको छ । १० वर्ष निर्माण शुरु भएको दार्चुला तिङ्कर सडकले कछुवा गतिमा काम गर्दा व्यासका नागरिकले खाद्यान्न समस्या भोग्नुपरेको बुढाथोकी बताउँछन् । उनले भने खच्चडमार्फत खाद्यान्न ढुवानी गर्दा ३० देखि ३५ रुपियाँ प्रतिकिलोग्राम ढुवानी पर्छ ।

स्वास्थ्य अधिकार

व्यास गाउँपालिकाभरका छवटै वडामा स्वास्थ्य चौकी छन् । तर यी चौकीमा पर्याप्त औषधि र दक्ष जनशक्ति कहिल्यै हुँदैन । यही कारण स्वास्थ्यकर्मी भए पनि यहाँका बासिन्दा बिरामी हुँदा छिमेकी भारतीय बजार र खलड्गास्थित जिल्ला अस्पताल आउनुपर्ने अवस्था छ । बिरामी ल्याउँदा पनि जोखिम मोलेर

तुइनमार्फत नै ल्याउनुपर्छ । अभ्र गर्भवती महिलालाई समेत तुइनमार्फत खलङ्गा ल्याउनुपर्दा आमा र गर्भको शिशु दुवैलाई खतरा हुने गरेको छ । जबकि अहिले पनि गर्भवती महिला सुत्केरी हुन खलङ्गा आउन बाध्य छन् । गाउँमा पनि बर्थिङ सेन्टर त छ तर दक्ष कर्मचारी, उचित उपकरण तथा पर्याप्त औषधि नभएका कारण यस्ता सेन्टर उनीहरूको रोजाइमा पर्ने गर्दैनन् ।

सुविधा सम्पन्न र रिफर हुने अवस्थामा पनि भारतको पिथौरागढ नजिक पर्ने भएका कारण गर्भवती महिला खलङ्गा आउने गरेका हुन् । सरकारले हरेक स्थानीय तहमा एउटा अस्पताल खोल्ने नीतिगत त व्यवस्था गरेको छ तर कार्यान्वयन अभावमा यहाँका नागरिक भने अहिले पनि तुइनको सहारामा आवत जावत गरी टाढा टाढा उपचार गराउन बाध्य छन् ।

बालबालिका भन्ने जोखिममा

तुइनका कारण यहाँका बालबालिकाले भन्ने कष्टकर समस्या भेल्लुपर्ने बाध्यता छ । व्यास गाउँपालिका वडा नम्बर २, ३, ४, ५ र ६ का गरी भण्डै ३० प्रतिशत बालबालिका खलङ्गामा अध्ययन गर्न आउने गरेका छन् । खलङ्गा आउने बालबालिकालाई तुइनसम्म ल्याउन र लैजान अभिभावक हुनेपर्ने बाध्यता छ । तुइन तीन तार मिलाएर बनाइएको हुन्छ । तुइनमा आवत जावत गर्न ताड्लोको सहारा अनिवार्य हुन्छ । त्यसैले तुइन प्रयोग गर्नु बालबालिकाका लागि निकै जोखिमपूर्ण हुने गर्छ । बालबालिका तुइनसम्म तराउन अभिभावक आउनुपर्ने बाध्यता छ ।

अकालमै जान्छ ज्यान

व्यास गाउँपालिका-२ राप्ता मालका बहादुरसिंह धामी भन्छन्- यो तुइन यहाँका नागरिकका लागि कालसरह नै हो । हरेक वर्ष तुइनबाट आवत जावत गर्ने क्रममा दुई/तीनजनाले ज्यान गुमाउने गरेका छन् । यसरी ज्यान गुमाउनेमा अधिकांश तुइन चुँडिएर नदीमा खस्नेहरू छन् । जिल्ला प्रहरी कार्यालयको तथ्याङ्कअनुसार यस आर्थिक वर्षमा मात्र चार जनाले ज्यान गुमाए । नदी वार/पार गर्ने क्रममा गत वैशाख २४ गते व्यास २ का ३५ वर्षीया सकुन्तला भण्डारी, असार १ गते दुहुँ-३ का १६ वर्षीय कञ्चन लोथ्याल, साउन १७ गते व्यास-५ का १८ वर्षीय रवि धामी र भदौ ११ गते महाकाली नगरपालिका-१ का ४५ वर्षीय जीतबहादुर बमले ज्यान गुमाए । विगतमा तुइनका कारण मृत्यु भएकाको तथ्याङ्क भने प्रहरीसँग छैन । तर स्थानीयका अनुसार हरेक वर्ष २-३ जना तुइनबाट महाकालीमा खसेर ज्यान गुमाउने गरेका छन् ।

सधैं आशवासन मात्रै

व्यास-२ मालका काशीसिंह धामी १०५ वर्षका भए । गत स्थानीय तहको निर्वाचनमा पहिलो नम्बरमा मत हाले र भने- मेरो मत यो अन्तिम हुन सक्छ, खेर नजाओस्, मेरो जीवनमा नेताले भनेको पुलबाट आवत जावत गर्न पाइएन, छोरा/नातिको बेलामा कम्तीमा पनि तुइन बिस्थापन भएर पुल बनोस् ।

२०६० सालअघिबाटै सधैं भयो, अब पुल बन्छ भनेर सरकारीतवरबाट आशवासन आएको हो । तर अबै पनि बन्ने सुरसार छैन । २०७२ मा देशभरका तुइन विस्थापन गर्ने अभियानअन्तर्गत व्यास गाउँपालिकाको तिगरमा तुइन बिस्थापन भएर पुल बन्यो पनि । तर सँगै टेन्डर भएका मालघाट, डोकट र बर्तीघाटमा भने पुल बन्न सकेनन् । जसका कारण अहिले पनि यहाँका बासिन्दाले तुइनबाटै जोखिम मोलेर आवत जावत गर्नुपरेको छ । सधैं आशवासनमात्रै आउने तर पुल भने कहिल्यै नबन्ने भएपछि स्थानीयले सरकारी भनाइमा विश्वास गर्न छाडेका धेरै समय भइसकेको छ ।

भारतले अवरोध सिर्जना गरेको सरकारी दाबी

सरकारले देशभरका तुइन बिस्थापन गर्ने नीतिअनुरूप २०७२ सालमै टेन्डर आहवान गरेको थियो । तर भारतीय पक्षले महाकाली नदीमा एउटै क्षेत्रमा चार पुल बनाउनु सुरक्षाका दृष्टिले नमिल्ने भन्दै बनाउन रोक्यो । नेपालले एकलौटीरूपमा टेन्डरसमेत स्वीकृत गरेपछि भारतले पुल बनाउन नमिल्ने भन्दै रोक लगाएकाले पुलको काम अघि बढ्न नसकेको हो । एक- डेढ किलोमिटर क्षेत्रको फरकमा भोलुङ्गे पुल बनाउँदा सुरक्षा चुनौती हुने भारतीय पक्षको दाबी छ । नेपालले भने व्यास क्षेत्रमा थप दुईवटा पुलका लागि सहमति दिन पटक-पटक माग गर्दै आइरहेको छ ।

स्थानीय सरकारको भूमिका

तुइन विस्थापनको लागि स्थानीय सरकारले दुईवर्षको अवधिमा कुनै आधिकारीक निर्णय गरेर पहल गरेको भने देखिँदैन । अन्तर्राष्ट्रिय सीमा नदीमा लगाइएका तुइन विस्थापनको लागि अहिलेसम्म कुनै ठोस निर्णय र ज्ञापन बुझाइएको छैन, व्यास गाउँपालिका अध्यक्ष दिलिपसिंह बुढाथोकीले भने : तर व्यक्तिगत रूपमा सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन कार्यालय र राजनीतिक दलका नेतृत्वसँग पटक पटक भोलुङ्गे पुलको लागि कुरा भएको छ । राजनीतिक नेतृत्वसँग चुनावी प्रतिबद्धताअनुसार पहल गर्न भनिएको छ । ब्रिज डिभिजन कार्यालयले भारतको उत्तराखण्ड सरकारले पहल अगाडि नबढाएको प्रतिक्रिया आइरहेको छ । गत वर्षबाट व्यास गाउँपालिकाले भारतीय नागरिकसँगको

आन्तरिक सहमतिमा व्यास गाउँपालिकाको वडा नम्बर २ दुम्लीङ, घाटिबगरमा अस्थायी काठेपूल लगाएर आवत जावत भइरहेको छ। दुवै क्षेत्रका नागरिकलाई आवतजावत गर्ने गरी दुई ठाउँमा भारतीय पक्ष र दुई ठाउँमा नेपाली पक्ष अर्थात व्यास गाउँपालिकाले अस्थायी काठेपूल लगाएको छ। बर्खामा भने काठेपूल महाकाली नदीले बगाउँदा नागरिकलाई समस्या हुने गरेको बुढाथोकी बताउँछन्।

समाधानको बाटो

सरकारले लिएको तुइन बिस्थापन नीति कार्यान्वयनका लागि भारतीय पक्षसँग कूटनीतिकरूपमा सम्वाद थाल्नु बुद्धिमानी हुनेछ। मुलुकबासीको अभिभावक भएकाले यो राज्यको दायित्व पनि हो। अहिले टेन्डर भएका तीन ठाउँमध्ये एक ठाउँमा मात्र भोलुङ्गे पुल निर्माण गर्ने हो भने पनि व्यास गाउँपालिकाका केही वडा तुइनमुक्त हुनेछन् भने सयौं परिवारको जोखिम न्यूनीकरणमा मद्दत पुग्नेछ। अर्कोतिर नेपाली भूमि भएर निर्माणाधीन महाकाली करिडोर अन्तर्गत दार्चुला तिङ्कर सडक निर्माणमा तीव्रता दिनु आवश्यक छ। पटक पटक विस्फोटक पदार्थ अभावले काम रोकिएको बहाना बनाउनु भन्दा पनि राज्यले यो सडकलाई नेपाली सेनामार्फत जिल्लाको अन्तिम सीमा क्षेत्र तिङ्करसम्म पुऱ्याउनुपर्छ। दार्चुला तिङ्कर सडक खण्डको जिम्मा नेपाली सेनालाई दिने हो भने त्रिदेशीय सीमा क्षेत्रको अन्तिम गाउँ छाङ्गरु तिङ्करमा राज्यको सहज उपस्थित हुनेछ भने अर्कोतिर नागरिकले स्वदेशी भूमि भएर सहज आवत जावत गर्छन्। यो सडक खण्डको सभै भइसकेको छ। मात्र यो सडक निर्माणमा राज्यले पहिलो प्राथमिकता साथ ध्यान दिन सक्नुपर्छ।

नदीले बगाउँछ, तर भेटिँदैनन्

२०६७ सालमा सुनसेराबाट सदरमुकाम खलंगा आउने क्रममा इन्जिनियर राजेन्द्र न्यौपाने तुइनबाट खसेर महाकालीमा वेपत्ता भए। अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था (आइएनजिओ) मा कार्यरत न्यौपाने तुइनको लट्टा चुडिएर महाकालीमा बेपत्ता भए। बर्खाको समयमा नदीको बहाव बढेको बेला उनको शव महाकालीमा बेपत्ता भयो। पूरै जिल्लाबासी सरकारी संयन्त्र र आफन्तले शवको खोजी गर्नु तर शव कहाँ भेटिएन।

गत असारमा यासागुम्बा सडकलन गर्न जाने क्रममा महाकाली नदी वारपार गर्ने क्रममा दुहुँ-

गाउँपालिका-३ का १६ वर्षीय कञ्चन लोथ्याल, साउन १७ गते व्यास गाउँपालिका-५ का १८ वर्षीय रवि धामी र भदौ ११ गते महाकाली नगरपालिका-१ का ४५ वर्षीय जीतबहादुर बम र वैशाख २४ गते व्यास २ का ३५ वर्षीया सकुन्तला भण्डारीले ज्यान गुमाए।

अभिभावकसँगै महाकाली नदी तर्ने क्रममा उनीहरू नदीमा वेपत्ता भए। उनीहरूको स्थानीय र प्रहरीले संयुक्त रूपमा शवको खोजी गरेपनि भेट्टाउन नसकिएको प्रहरी नायव उपरीक्षक नवराज अधिकारी बताउँछन्। नदीमा पूल छैन। यासागुम्बा संकलन गर्न जाने क्रममा दुम्लीङ क्षेत्रमा नदी वार पार गर्दै गर्दा चिप्लिएर महाकालीमा वेपत्ता भएको बालिकाका बुवा महिमन लोथ्याल सुनाउँछन्। बर्खाको नदी बढ्दै थियो, छिमेकी सुरेन्द्र लोथ्याल र छोरी महाकाली तर्दै थिए, एक्कासी दुङ्गा चिप्लिएर छोरीको ज्यान गयो।

जिल्लाको उत्तरी क्षेत्रमा एक मात्रै व्यास ६ तिगरममा गत वर्ष भोलुङ्गे पूल निर्माण भएको छ। त्योभन्दा माथिका वस्तीका नागरिकले तुइनमार्फत खोला वारपार गर्नुपर्छ भने राफ्ला भन्दा माथिल्लो क्षेत्रमा सामान्य काठको डन्डा लगाएर वारपार गर्नुपर्ने नागरिकको बाध्यता छ।

विगतमा तुइनका कारण मृत्यु भएकाहरूको एकीन तथ्याङ्क जिल्ला प्रहरीसँग छैन। तर स्थानीयका अनुसार हरेक वर्ष २/३ जनाले तुइन र महाकाली वारपार गर्दा ज्यान गुमाउने गरेका छन्।

महाकाली नदीमा बगेका कैयौं शवहरू हिउँदको समयमा वेवारिसे अवस्थामा भेटिन्छन्। तर उनीहरू पहिचान हुन नसक्दा पोष्टमार्टम गरेर त्यतिकै जलाउने गरिएको छ। हिउँदको समयमा भन्दा पनि बर्खायाममा नदी वार पार गर्नु जोखिम हुन्छ, व्यास २ का वडाध्यक्ष धिरेनसिंह बुढाथोकीले भने। नदीको बहाव उच्च हुने तथा लामो तुइन लगाउनुपर्दा वारपार गर्नु जोखिम हुन्छ।

सन्दर्भ सामग्री

१. नेपालको संविधान २०७२
२. जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, दार्चुला
३. जिल्लास्थित सञ्चार माध्यम, पत्रपत्रिका
४. जिल्ला प्रहरी कार्यालय, दार्चुला
५. सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन
६. व्यास गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधि

